

EKONOMİK KRİZİN ORMAN ÜRÜNLERİ SANAYİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ (RİZE İLİ ÖRNEĞİ)

Kadri Cemil AKYÜZ
Hasan SERİN
İlker AKYÜZ
Hicabi CINDIK

KTÜ Orman Fakültesi, Orman Endüstri Mühendisliği Bölümü, TRABZON

Geliş Tarihi: 11.11.2003

Özet: Ulusal ve uluslar arası piyasalarda ticari anlamda sınırların kalkması ve sermaye hareketlerinin artması özellikle gelişmekte olan ekonomiler üzerinde olumsuz sonuçlar oluşturabilmektedir. Ülkemizde yaşanan Kasım ve Şubat krizleri sanayi işletmeleri üzerinde önemli ölçüde tahribatlar yapmış ve ekonominin gelişimine darbe vurmuştur. Özellikle sanayinin yeterli düzeyde gelişmemiş olduğu bölgeler krizin etkilerini daha yüksek düzeyde hissetmişlerdir. Bu çalışmada sanayi gelişimi bakımından istenilen seviyede olmayan Doğu Karadeniz Bölgesi kapsamında Rize ili pilot bölge olarak seçilmiş ve orman ürünleri sanayi işletmeleri üzerinde krizin etkilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Rasgele seçilen 40 işletme üzerinde yüz yüze görüşme yöntemi yardımıyla yapılan çalışma sonucunda, işletmeler bünyesinde kapasite ve üretim seviyelerinde yüksek düzeyli düşüşler belirlenmiştir. İşletmelerin mali yapılarında önemli kayıplar yaşanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Kriz, Orman Ürünleri Sanayi, Rize

EFFECTS OF ECONOMIC CRISIS ON THE FOREST INDUSTRY (A SAMPLE OF RIZE PROVINCE)

Abstract: Especially, Border ceased and increasing capital movement at the national and international market constitutes negative results on the developing economics. The November and February crisis made an important destruction on the industry and dealt a blow to developing economic in Turkey. Effects of crisis are much more feeling particularly undeveloped industry regions than the other regions. The results of crisis weren't been investigated in the sector level in the manufactures industry. Aim of this study determined to effects of crisis at the forest product industry, active position in the manufacturer industry in the Rize selected area in the Eastern Black Sea Region not be taken desired share in the industry structure. In the random chosen establishments, 40 questionnaire forms filled with face-to-face communication method. As a result, it was determined that the fiscal structure and the production capacities of these establishments were important level lost and decreased respectively.

Key Words: Economic crisis, Forest product industry, Rize

1. GİRİŞ

1980'li yıllarda gelişme gösteren küreselleşme olgusu ile birlikte tüm ülkelerin ekonomik yapılarında değişimler yaşanmış, ticaret ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ile üretim teknikleri ve düzeylerinde önemli farklılaşmalar oluşmuştur

Küreselleşme bir anlamda, milli, ekonomik, politik ve kültürel yapının bir dizi ulus ötesi gelişme ile koalisyonudur. Ayrıca bir ideoloji olarak da her ülkenin bir diğerini etkilemesini sağlamaktadır (1). Bu etkileşimin finansal karakterli işlem ve davranışlara da yansımaları avantaj ve dezavantajları beraberinde getirmektedir

Küreselleşme özellikle kısa vadeli sermaye hareketlerinin önünü açmış ve oluşan serbest sermaye dolaşımı ülke ekonomilerinde değişimlere ve dalgalanmalara neden olmuştur. Oluşan bu sermaye hareketleri ve finansal alanda yaşanan istikrarsızlıklar ülkelerde değişik düzeyde ve etkilere sahip olan krizlerin yaşanmasına neden olmuştur.

Hızlı bir büyüme gösteren uluslar arası sermaye hareketleri gelişmekte olan ülkeler için yapısal reformların desteklenmesi, büyümenin hızlanması ve kalkınmanın desteklenmesi gibi bir çok avantaj sağlamıştır. Ancak bu avantajların yanı sıra uluslar arası sermayenin, bozuk finansal sistem, devletin kötü borçlanma politikaları, yüksek oranda kamu borçlanması, aynı şekilde yüksek oranlara varan kamu açıkları nedeni ile bazı ülkelerde ciddi sorunlara yol açmakta, avantajların tersine dönerek büyük krizlere neden olmaktadır

(2).

Tüm dünya ekonomilerinde değişik dönemlerde görülen finansal istikrarsızlık ulusal ve uluslar arası alanda faaliyet gösteren bir çok işletme üzerinde olumsuz etkiler bırakmış ve özellikle ekonomik birimlerin orta vadeli yatırım ve tüketime ilişkin karar alma süreçlerini olumsuz yönde etkilemiştir.

Oluşan finansal istikrarsızlık son on yılda dünya ekonomisinin en belirgin özelliği haline gelmiştir. Kısa aralıklarla ortaya çıkan ve birbirini izleyen krizler, bilhassa gelişmekte olan ülkelerin reel ekonomileri üzerinde kalıcı etkiler bırakmaktadır. Ekonomik belirsizlik ve dalgalanmalar işletmeleri ve faaliyetlerini önemli ölçüde etkilemektedir. Ekonomik krizlerin görünür etkileri finans piyasalarında, gerçek etkileri ise reel kesimde ortaya çıkmaktadır (3).

Oluşan bu küreselleşme olgusu ve sermaye hareketleri Türkiye'de 1994 yılında önemli düzeyde bir finansal krizin yaşanmasına neden olmuştur. Temelinde küresel kaynaklı finansal hareketlerin yattığı 1994 yılı finansal krizi ile önemli düzeyde sermaye yurt dışı piyasalara yönelmiş ve döviz kurlarında yüksek seviyeli dalgalanmalar yaşanmıştır.

Ülkemiz 22 Kasım 2000 ve 21 Şubat 2001 tarihlerinde 2 büyük boyutlu krizle karşı karşıya kalmış ve oluşan yüksek düzeyli döviz hareketlen neticesinde yurt dışı piyasalara yönelen sıcak para iç piyasalarda likidite sorunu ve beraberinde astronomik faiz düzeylerinin oluşmasına neden olmuştur.

Döviz kurlarında oluşan yükselme ve faiz seviyesindeki anormallikler yurt içi ve yurt dışı piyasalarda İşlem gören sanayicinin önemli düzeyde problemler yaşamasına neden olmuştur. Ekonominin bel kemiğini oluşturan imalat sanayi işletmeleri oluşan bu değişim sonucunda üretim kaybına uğramış ve sonuçta bir çok işyeri finansal sorunlar nedeni ile kapanmak zorunda kalmıştır.

Oluşan kriz ortamı Türkiye imalat sanayinin % 22'lik kesimini teşkil eden orman ürünleri sanayi işletmeleri üzerinde önemli problemler yaşanmasına neden olmuş, bir çok işyeri kapanırken bir çok işyerinde kapasite kayıpları ve üretim sorunlarının yaşanması gündeme gelmiştir.

Bölgesel olarak sanayinin istenilen seviyede gelişmediği Doğu Karadeniz Bölgesinde istihdam ve işyeri sayısı açısından ağırlıklı payı elinde bulunduran orman ürünleri sanayi işletmeleri düzeyinde krizin boyutlarının incelenmesinin amaçlandığı bu çalışmada pilot bölge olarak Rize ili seçilmiş ve krizin bölgesel düzeyde orman ürünleri sanayi üzerindeki etkilerinin belirlenmesine çalışılmıştır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışma alanımızı oluşturan Rize ilinin toplam nüfusu 365.938 kişi olup (4), ekonomik bakımdan tarım ve hayvancılığa dayalı bir yapı göstermektedir. Özellikle gıda sektöründe faaliyet gösteren çay fabrikalarının egemen olduğu sanayi yapılanması içerisinde orman ürünleri sanayi işletmeleri imalat sanayi içerisinde ikinci derecede önemli ağırlığa sahip bir konumda bulunmaktadır (5).

Rize ilinin engebeli yapısı itibarıyla, ekilebilir arazinin sınırlı olmasına rağmen il ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayanmaktadır. İlin 3920 km²'lik toplam alanı içinde ancak % 14.7'lik bir bölümünde tarım yapılabilmektedir. Geriye kalan alanın büyük bir bölümünü ormanlık arazi kaplarken (% 39.3), bunu tarım dışı alanlar (% 25.3) ve çayır-meralar (% 20.7) izlemektedir (6).

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından 1992 yılında yapılan genel sanayi ve işyeri sayım çalışmalarında Rize ilinde toplam olarak 781 adet imalat sanayi işyeri tespit edilirken bu işyerlerinin % 27.3'ünü (213) orman ürünleri sanayi işletmeleri oluşturmaktadır. Bu işyerlerinde tüm imalat sanayi istihdamının % 4.4'ünü teşkil eden 642 çalışan barındırılmaktadır (7).

Doğu Karadeniz Bölgesi Çalışma Planı kapsamında Rize ilinde yapılan çalışma sonucunda il genelinde 577 adet imalat sanayi işletmesi tespit edilirken bu işletmelerin 98 adedini (%17) orman ürünleri sanayi işletmelerinin oluşturmuş olduğu belirlenmiştir. Tüm imalat sanayi kapsamında istihdam edilen 21034 adet personelin ise 458 (%2.2) adedi yine bu sektör işletmeleri tarafından istihdam edilmektedir (6).

1992 ve 2001 yıllarında yapılan bu çalışmalarda Özellikle Rize ili imalat sanayinde yaklaşık olarak işyeri sayısı bazında % 25 oranında bir azalma yaşanırken orman ürünleri sanayinde bu oran % 118 seviyelerine ulaşmaktadır. Orman ürünleri sanayi alanında oluşan bu önemli düşüş sektörün bölge ekonomisine olan katkısını da olumsuz yönde etkilemektedir.

Yaklaşık olarak 10 yıllık bir süre zarfında böylesine önemli bir gerileme yaşayan orman ürünleri sanayi işletmelerinin Şubat 2001 de yaşanan ekonomik krizden ne düzeyde etkilenmiş olduklarının belirlenmesi amacıyla, basit tesadüfi örnekleme yardımıyla il ve ilçelerden rast gele seçilen 40 adet işletmede krizin etki ve sonuçlarının belirlenmesi için oluşturulan anket formu, sanayici ile yüz yüze görüşen araştırmacılar tarafından doldurulmuştur. Çalışma Eylül-Aralık 2001 döneminde gerçekleştirilmiştir.

3. BULGULAR

Yaşamış olduğumuz ekonomik krizler bir çok ili ve sektörü etkilediği gibi Rize ilini ve orman ürünleri sanayi işletmelerini de etkilemiştir. 2000 yılı Kasım ayı itibarıyla oluşan likidite krizi ve peşi sıra siyasi anlaşmazlıklar ile ortaya çıkan ve 2001 Şubat krizi ile kendini gösteren ikinci bir kriz, özellikle sanayi işletmelerinin yüksek düzeyde zarar görmesine neden olmuştur.

Krizin orman ürünleri sanayi işletmelerine etkilerinin incelenmesinin amaçlandığı bu çalışmada ilk olarak anket kapsamına alınan işletmelerin hukuki durumları tespit edilmiş ve ankete katılan işletmelerin 22 (%55) adedinin ferdi mülkiyet statüsünde oldukları, 8 işletmenin (%20) adi ortaklık, 8 İşletmenin (%20) limitet şirket statüsünde ve 2 işletmenin ise (%5) anonim şirket statüsünde faaliyet gösterdikleri belirlenmiştir.

İşletmelerin çalışma konularına göre dağılımları ise şu şekildedir.

- 14 işletme kereste ve parke imalatı,
- 12 işletme mobilya imalatı,
- 8 işletme kereste imalatı,
- 4 işletme doğrama ve mobilya imalatı faaliyetlerini ortaklaşa gösterirken,
- 2 işletme ise yalnızca doğrama imaline ilişkin olarak faaliyet göstermektedir.

Ülkemizde özellikle yakın dönemde yaşanan iki önemli krizden hangisinin işletmeler üzerinde daha etkili olduğunun belirlenmesi amacıyla yapılan çalışmada 36 İşletmenin (%90) Şubat 2001 krizinden ve 4 işletmenin ise (%10) Kasım 2000 krizinden daha yoğun olarak etkilenmiş oldukları belirlenmiştir.

Şubat 2001 krizinde dalgalı kur politikasına geçilmesi ile birlikte fiyat düzeyinde oluşan yüksekliklerin firmaların maliyet yapılarına olan etkileri incelenmiş ve firmaların % 90'ının üretim maliyetlerinde artışa neden olduğu sonucu elde edilmiştir. Oluşan bu maliyet artışları ise ancak firmaların % 30'u tarafından fiyatlarına yansıtılabilmektedir. Özellikle maliyetlerde oluşan bu yükselme ve nispi olarak fiyatlara yansımaları sonucunda, anket kapsamındaki işletmelerin tamamında satış düşüklüğü yaşandığı belirtilmiştir.

Oluşan krizler neticesinde işletmelerin kapasite kullanım düzeylerindeki değişimler incelenmiş ve işletmelerin üretim kapasitelerinde önemli düşüşlerin yaşanmış olduğu belirlenmiştir. Kriz öncesi ve kriz sonrasında işletmeler düzeyinde kapasite kullanım oranları ile ilgili elde edilen dağılım Tablo l' de sunulmaktadır.

Tablo 1. Ankete katılan işletmelerin kriz öncesi ve sonrası kapasite kullanım oranları

Kriz öncesi			Kriz sonrası	
Kapasite Kullanım Oranı	İşletme Sayısı	%	İşletme Sayısı	%
% 25' den az	-	-	14	35
% 25 - %50	2	5	20	50
% 51 - %75	20	50	6	15
% 76 - %100	18	45	-	-
Toplam	40	100	40	100

Elde edilen dağılıma göre 2001 Şubat krizinden önce firmaların yalnızca 2 adedi (%5) kapasitelerini % 25-50 düzeyinde kullanırken ekonomik kriz ile birlikte bu sayı 20 adet (%50) işletme düzeyine ulaşmıştır. Ekonomik kriz öncesinde Rize ilinde faaliyet gösteren işletmelerin hiç biri % 25 düzeyinden daha alt düzeyde bir kapasite kullanım oranına sahip değilken kriz sonrasında 14 adet işletme (%35) kapasitelerini % 25'in altında kullanmak durumunda kaldıkları belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar işletmelerde önemli düzeyde kapasite kayıplarının yaşanmış olduğunu göstermektedir.

İşletmelerde yaşanan bu kapasite kayıpları sonucunda oluşan darboğazdan kurtulmak için ne tür çıkış yollarını tercih ettikleri araştırılmış ve 20 işletmenin (%50) üretime ara vermek zorunda kaldıkları tespit edilmiştir. 14 işletme (%35) üretimi azaltmak ve faaliyet alanlarını daraltma yolunu tercih ederken 6 işletme ise (%15) işçi çıkarımı ve fiyat indirimi yolu ile krizi aşmaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir.

Özellikle kalifiye eleman temini ve istihdamı konularında önemli sorunların yaşandığı orman ürünleri sanayi sektöründe nitelikli elemanların kriz zamanında dahi olsa elde tutulması, işletmelerin geleceği açısından oldukça önemlidir. Yapılan çalışma sonucunda işletmelerin işçi çıkarımı ile ilgili önemli düzeyde bir tedbir almadıkları, ancak işçi ücretleri ile ilgili olarak düzenlemeler yaptıkları belirlenmiştir. 30 adet işletme (%75) işçi ücretleri ile ilgili olarak herhangi bir değişiklik yapmazken 4 adet işletme (%10) işgücünü elde tutmak için zorunlu olarak işgücü ücretlerini arttırmış, 6 adet işletme (%15) ise ücretlerde indirim yolunu tercih etmiştir.

Ankete katılan işletmelerin gelecek yıla ilişkin olarak istihdam beklentileri araştırılmış ve 6 adet işletme (%15) istihdamın artabileceği yönünde olumlu bir görüşe sahip olduklarını belirtirken, 6 adet işletme (%15) istihdam düzeyinde düşüşün yaşanacağını ifade etmişlerdir. 24 adet işletme ise (%60) herhangi bir değişikliğin olmayacağı görüşünü savunmaktadır. Bu konuda fikir bildirmeyen işletme sayısı ise 4 adettir (%10).

Şubat 2001 'de oluşan kriz ile birlikte dalgalı döviz kuruna geçilmesi ile özellikle ihracat düzeylerinde bir artışın olacağı beklenmiştir. Böylelikle hem ülkeye bir döviz girişinin sağlanması ve hem de iç piyasalarda oluşan üretim problemlerinin çözülebileceği umulmuştur. Orman ürünleri sanayi işletmeleri üzerinde oluşan bu dalgalı kur politikasının ihracat düzeyleri ile ilgili olarak nasıl bir değişim oluşturmuş olduğunun incelenmesi amacıyla, araştırma bölgesi genelinde ihracat yapan 4 adet (%10) işletme üzerinde yapılan çalışma sonucunda; işletmelerin krizden önceki dönemlere göre yapılan ihracat oranlarında yaklaşık olarak % 40-50 düzeyinde bir azalmanın olduğu belirlenmiştir. İhracat oranlarında oluşan bu düşüklüğün asıl sebebi, üretim sırasında temel girdi olarak ithal malların kullanılması gösterilmektedir. Gelecek yıllara bağlı olarak sanayicinin ihracat beklentisi ile ilgili olarak yapılan çalışma sonucunda ise, 2 adet işletmenin ihracat seviyelerinde % 30-40 düzeyinde bir artış olacağı umuduna karşılık 2 işletme mevcut olan

oranların % 10-20 düzeyinde bir azalma gösterebileceği şeklinde beklentileri tespit edilmiştir.

Dalgalı kur politikası ile üretim, iç talep ve yatırımlarda oluşan azalmanın bir sonucu olarak ithalatta önemli düzeyde azalmalar meydana gelmiştir. Araştırma bölgesi genelinde yapılan çalışmada 20 adet işletmenin (%50) ithalat gerçekleştirdikleri belirlenmiştir. Bu işletmelerin kriz öncesi ve sonrasında ithalat seviyelerindeki değişim ile ilgili olarak yapılan değerlendirmede; 8 adet işletmenin (%40) ithalat seviyesinde % 30-40 düzeyinde bir azalma belirlenirken, 8 adet işletmede (%40) ise % 41-50 düzeyinde bir ithalat azalması yaşandığı tespit edilmiştir. 4 adet işletme ise (%20) kriz öncesi döneme göre ithalat seviyelerinde % 51-60 oranında bir azalmanın yaşanmış olduğunu ifade etmişlerdir. İthalat yapan firmaların gelecek yıllara bağlı olarak ithalat beklentileri üzerinde yapılan çalışma sonucunda, 12 adet işletmenin ithalatının artacağı, 6 adet işletmenin ithalatının azalacağı ve 2 adet işletmenin ise mevcut ithalat düzeyinin değişmeyeceği yönündeki görüşleri belirlenmiştir.

İşletmelerin 2001 Şubat krizi ile birlikte mali yapılarında önemli değişimler yaşanmış ve özellikle borç yapılarında artışlar belirlenmiştir. Krizle birlikte anket kapsamındaki firmaların 30 adedinin (%75) borç yapılarında ortalama olarak % 35 düzeyinde bir artış meydana gelirken özellikle kısa ve orta vadeli borçlarda oluşan artışın bu oran üzerinde etkili olduğu ifade edilmiştir. 8 adet işletmede (%20) borç yapısı değişmemiş ve 2 adet işletmede ise (%5) borç yapısında az da olsa bir azalma oluşmuştur.

Anket kapsamında yer alan işletmelerin 34 adedinde (%85) borç ödeme problemleri yaşanırken, 36 adet işletmede (%90) alacak tahsilinde önemli güçlükler yaşandığı ifade edilmiştir. Ayrıca kriz öncesi döneme göre karlılık oranlarında yaklaşık olarak % 45-55 oranında bir azalmanın yaşanmış olduğu firmaların ortak görüşüdür.

Ekonomik istikrarsızlık ve oluşan kriz neticesinde, işletmelerin yeni yatırım veya mevcut yatırım planları üzerinde kararsızlık içinde buldukları belirlenmiş ve 12 adet işletmenin (%30) Şubat 2001 krizi öncesinde var olan yatırım planlarını iptal etmiş oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca geleceğe yönelik beklentilerin belirlenmesi amacıyla yapılan çalışma sonucunda 30 adet işletme (%75) gelecekte mevcut yapıyı korumalarının kendileri için temel politika olacağı yönünde görüş bildirmişlerdir. 6 adet işletme (%15) küçülmenin krizi atlatmak için gerekli olduğu görüşüne savunmaktadırlar. 4 adet işletme ise (%10) belirsizlik ortamının mevcut olduğunu ve böyle bir ortamda her hangi bir tahmin ve geleceğe dönük politika belirleyemediklerini belirtmişlerdir.

Araştırma kapsamında yer alan işletmelerin çok büyük bir bölümünde kriz yönetimi konusunda bilgi sahibi olan eleman bulunmamasına karşın 28 adet işletme (%70) krizin yaklaşmakta olduğunu önceden tahmin ederek çeşitli önlemler aldıklarını belirtmişlerdir. Bu bağlamda özellikle döviz cinsinden oluşacak borçlanmalar engellenmeye çalışılmış ve mevcut borçların kriz öncesi ödenmesi yolu tercih edilmiştir. Mevcut likit kaynakların dövize çevrilerek bekletilmesi de tercih edilen önemli bir krizden kaçış yoludur.

4. SONUÇ

Son dönemde oluşan krizler özellikle üretimi yönlendiren ve istihdamın bel kemiğini oluşturan imalat sanayi işletmeleri üzerinde önemli ölçüde olumsuzluklar yaşanmasına neden olmuştur. Özellikle Şubat 2001 ekonomik krizinin ülkemizde yer alan tüm üretim birimleri üzerinde oluşturmuş olduğu olumsuz etkiler Rize ilinde yer alan orman ürünleri sanayi işletmeleri üzerinde de görülmektedir. Rize ilinde yer alan orman ürünleri sanayi işletmeleri üzerinde yapılan çalışma sonucunda, özellikle krize bağlı olarak oluşan iç piyasanın daralması üretim ve istihdam düzeylerinde azalma yaşanmasına neden olmuştur. Bu nedenle planlanan yatırımların iptali yoluna gidilmiş ve önceki dönemlere göre gerçekleşen dış

ticaret hacminde önemli azalmalar meydana gelmiştir.

İşletmelerin mali yapıları zayıflamış ve öz kaynak kullanımı yolu krizden daha az düzeyde etkilenmek için tercih sebebi olarak ön plana çıkmıştır. Geleceğe yönelik olarak belirsizliğin hakim olduğu bir ortamda, işletmeler uygulanan ekonomik politikalar ve sonuçlarına ilişkin olarak güvensizlik içerisindeyler.

KAYNAKLAR

1. Mittelman, T, James, H., The Dynamics of Globalization, Globalization: Critical Reflections, Ed:James H. Mittelman, London, Lynne Rienner Publishers, s. 1-19, 1987.
- 2.Bayrak, S., Akdiş, M., Küresel Finansal Krizlerin Türkiye'ye Yansımaları ve KOBİ'ler Üzerindeki Etkileri, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 1 (2001) 1-22.
- 3.Uzay, N., Krizin Kayseri'deki Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Üzerine Etkileri, KOSGEB Yayınları, 2001.
4. DİE, Nüfus Sayımı, 2001.
5. Akyüz, K.C., Doğu Karadeniz Bölgesinde Yer Alan Küçük ve Orta Ölçekli Orman Ürünleri Sanayi İşletmelerinin Yapısal Analizi, KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Trabzon, 2000.
6. Ceyda, Ö., Bölgesel Kalkınma Enstitüsü, Kalkınmada Öncelikli Yörelere, Rize İl Profili, KOSGEB, Ankara, 2001.
7. DİE, 1992 Yılı Genel Sanayi ve İşyeri Sayımı, Birinci Aşama Sonuçları, Türkiye ve İller, ISSN 1300-7173, ISBN 975-19-1154-0, Yayın No: 1827, Ankara, 1995.